

SU ALTI DALIŞ TURİZMİNİN MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER: KAŞ ÖRNEĞİ

DIVING OF UNDERWATER TOURISM CURRENT STATUS,
PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR THE
DEVELOPMENT:
A CASE STUDY OF KAŞ

Öğr. Gör. NİHAN YARMACI

Doğuş Üniversitesi

nyarmacı@dogus.edu.tr

Öğr. Gör. MELİKE Ç. KELEŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

melike.keles@omu.edu.tr

BİLGE ERGİL

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ABSTRACT

When the richness of Turkey's natural and cultural sources and the possible gains of tourism from these sources and the possible gains of tourism from these sources are considered, it is very possible to say that diving tourism has an important position for Turkish tourism. Although there are many destinations suitable for diving tourism in Turkey, it is comprehended that a progress period of scientific research has not been accomplished and there are very few studies on diving tourism. So the aim of this research is to determine the cultural, economic and environmental impacts of diving tourism and to bring about sustainable suggestions for Kaş destination which has an international important place for diving tourism. Data are based on the results of 21 semi structured questionnaire filled in by the diving tourism stakeholders in Kaş. According to analyzed results, the present situation of Kaş tourism is stated and recommendations for the diving tourism development in Kaş were presented.

Keywords: Special Interest Tourism, Underwater Tourism, Alternative Tourism, Kaş.

ÖZ

Türkiye'nin doğal ve kültürel kaynaklar bakımından zenginliği ve bu zenginliklerin turizme amaçlı kullanımından elde edilebilecek kazanımlar dikkate alındığında, su altı dalış turizminin Türkiye turizmi açısından önemli bir nitelik taşıdığını ifade etmek mümkündür. Türkiye'de su altı dalış turizminin gerçekleştirilebileceği birçok destinasyon olmakla birlikte su altı dalış turizmi ile ilgili bilimsel temellere dayalı bir gelişim süreci yaşanmadığı ve konu ile ilgili yürütülen bilimsel çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, uluslararası açıdan önemli bir su altı dalış destinasyonu olarak kabul edilen Antalya ili Kaş ilçesi örneğinde, su altı dalış turizminin Kaş bölgesine kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerini belirleyebilmek ve su altı dalış turizminin sürdürülebilirliğine yönelik öneriler getirebilmektir. Bu kapsamsa, bölgedeki dalış turizmi paydaşlarının (bölgede bulunan dalış okulları ve dalış eğitmenlerinin) görüşleri, nitel araştırmalarda veri elde etmek amacıyla kullanılan mülakat tekniğinden yararlanılarak, 21 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanmış ve tarafların görüşleri görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular yorumlanarak Kaş bölgesinde dalış turizmine ilişkin mevcut durum ortaya konulmuş olup söz konusu turizm türünün bölgede geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel ilgi turizmi, Sualtı dalış turizmi, Alternatif turizm, Kaş.

GİRİŞ

Dünyada özellikle 1990'ların ortalarından itibaren gündeme gelen alternatif turizm kavramı, denizin, güneşin ve sahillerin kaynak olarak kullanıldığı kitle turizmine alternatif olarak gelişen turizm çeşitlerini yansıtmaktadır (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 8). Tüm yıla yayılma özelliği ve değişik hedef kitlelere hitap etmesi de alternatif turizm türlerine ilgiyi artırmıştır (Sezgin ve Ünüvar, 2009: 401). Alternatif turizm çeşitleri, ülkenin/bölgelerin sahip olduğu altyapı, üstyapı olanakları ve tamamlayıcı hizmetler ile doğal, kültürel ve toplumsal kaynakların farklılığına bağlı olarak değişebilmektedir (Demir ve Demir, 2004: 95). Türkiye, zaman zaman altyapı ve üstyapı yatırımlarında yetersiz kalsa da, kültürel, doğal ve tarih değerler bakımından oldukça zengindir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması gereğinin fark edilmesi ile birlikte, plan ve projeler gündeme gelmeye başlamıştır (Gülbahar, 2009: 166).

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

Bu kapsamda yapılan ilk çalışmalar Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda görülmektedir. Söz konusu planlarda, kitle turizminin yanında bireysel turizmin ele alınması ve kültürel, kış, av, su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi gibi alternatif çeşitlerin değerlendirilmesi ve teşviki için gereğinin yapılması yer almaktadır. Yedinci beş yıllık Kalkınma Planı'nda, Deniz turizmi birliği yasası çıkartılarak, yabancı bayraklı yatlara 5 yıl süre ile Türkiye'de kalma, Türk karasuları ve limanları arasında gezi ve spor amacıyla serbestçe dolaşabilme olanağı sağlanmıştır (Gök ve Sarı, 2010: 558). Turizmi çeşitlendirme, turizm sezonunu uzatabilmek ve değişen turist ihtiyaçlarını/isteklerini karşılayabilmek için sekizinci ve dokuzuncu beş yıllık kalkınma planlarında da ilgili konuya yer verilmektedir. 2000'lere girerken Türkiye'nin kirlenmemiş denizi ve Akdeniz ve Ege sahilleri, uluslararası turizm pazarında öne çıkan avantajlara sahiptir (Gülbahar, 2009: 157).

Türkiye'nin sahip olduğu kıyıların tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması arkeolojik değerler bakımından ülkeyi zengin kılmaktadır. Dolayısıyla, Anadolu'nun coğrafi konumu ve sahip olduğu boğazlar tarih boyunca ticaret gemilerini Anadolu kıyılarında yer alan limanlara çekmelerine ya da bu kıyılara yakın seyretmelerine neden olmaktadır. Eski Çağ'da Anadolu'yu çevreleyen denizlerde gemiler, yol gösterici cihazlarının bulunmaması nedeniyle kıyılara yakın seyretmiş, sis, bilinmeyen kayalıklar ya da ani gelişen fırtınalar nedeniyle bir kısmı kıyılara yakın batmıştır. Bu durum Türkiye kıyılarını su altı dalış turizmi ve su altı arkeolojisi açısından oldukça cazip kılmaktadır (İMEAK Deniz Ticaret Odası, Deniz Sektörü Raporu, 2012: 206). Görüldüğü gibi Türkiye, su altı dalış turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı, uluslararası açıdan önemli bir

su altı dalış destinasyonu olarak kabul edilen Antalya ili Kaş İlçesi örneğinde, su altı dalış turizminin mevcut durumu ve sorunları belirlemek ve su altı dalış turizmine ilişkin öneriler getirebilmektir.

SU ALTI DALIŞ TURİZMİ

Turistlerin değişen istekleri, bilinmeyene olan özlemleri ve keşif içgüdüsünü turizm sektöründe yeni eğilimleri beraberinde getirmektedir. Su sporlarına olan ilginin artması ve giderek gelişen su sporları yatırımları, yeni bir turizm dalı olan "Su Altı Dalış Turizmi" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Su altı dalış turizmi; su altı dünyasının flora, fauna ve arkeolojik kültür varlıklarını görmek, fotoğraflamak, filme almak ve sportif balık avlama amaçlı olarak gerçekleştirilen tanıtım, sportif ve eğitim amaçlı dalışlar ile kıyıda verilen konaklama ve ağırlama hizmetleri içine alan bir turizm çeşididir (Yaşar, 2011: 36). Özel ilgi turizmin en başlarında gelen dalış turizmi pahalı bir ilgi alanıdır. Kullanılan ekipmanlar, dalış yerlerinin özelliği ve çeşitliliği bu pahalılığa neden olmaktadır. Yılda 10 milyon Avrupalı turist dalış için Mısır'a gittiği göz önüne alınırsa (Erkut ve Paker, 2014: 134) bu ilginin son derece önemli bir potansiyel olduğu düşünülebilir. Avrupa'da bulunan 4 milyona yakın sertifikalı dalıcının dörtte biri, hem yeni dalış deneyleri kazanmak hem de farklı yerlerde dalış yapmanın zevkini yaşayarak dalmak için her yıl farklı bölgeleri ziyaret etmektedirler (Top, Yolak ve Thomas, 2003: 8).

Güney Avustralya Great Barrier Reef - SS Yongala Batığı, Bahama Adaları, Kanada-Baffin Adası, Papua New Guinea, Milne Bay, Mısır Kızıldeniz Aida II Batığı, Güney Afrika Ümit Burnu-Beyaz Köpek Balığı, Brezilya-Frenando de Noronha, Endonezya-Komodo, Maldiv Adaları, Kaliforniya-Channel Adaları dünyada bilinen en önemli dalış noktaları arasında yer almaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye' de su altı dalış turizmi son derece önemli bir özel ilgi turizmi olarak yerini almaktadır. Birçok dalış mevkiinde su altı dalış turizminin sürdürülebilirliği için çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmaların birçoğu hala devam etmektedir.

Bu çalışmalar sayesinde Türkiye' de önemli hale gelen birçok su altı destinasyonu bulunmaktadır. Kaş Flying Fish (Antalya), Büyük ve Küçük Resif (Bodrum), Afkule (Fethiye), Ayvalık Deli Mehmet (Balıkesir), Kalkan Açıkları (Antalya), Tekirova Adalar (Antalya), Çanakkale - Saros, Minnoş Adası ve Minnoş Resifleri, Sivriada (İstanbul), Gökova Kocadağ (Muğla), Datça Hisarönü (Muğla) bu destinasyonlardan bazılarıdır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

Türkiye’de bulunan dalış destinasyonların özel bir konumda olmasının temel nedeni tarih çağları boyunca önemini yitirmemiş olan coğrafi konumudur. Anadolu’nun coğrafi konumu ve sahip olduğu boğazlar tarih boyunca ticaret gemilerini Anadolu kıyılarında yer alan limanlara çekmekte ya da bu kıyılara yakın seyretmelerine neden olmaktadır. Eski çağda Anadolu’yu çevreleyen denizlerde seyreden gemiler, yol gösterici cihazlarının bulunmaması nedeniyle kıyılara yakın seyrediyor, sis, bilinmeyen kayalıklar ya da ani gelişen fırtınalar nedeniyle bir kısmı kıyılarımıza yakın batmıştır (Erkut ve Paker, 2014: 55).

Bu durum Türkiye kıyılarını su altı dalış turizmi açısından oldukça cazip kılmaktadır. Türkiye kıyıları; Kızıldeniz, Kanarya Adaları, Maldiv Adaları, Papua Yeni Gine ve Avustralya’nın kuzey ve doğu kıyılarında tropikal denizlerin çok zengin flora ve faunasına sahip değildir. Ancak Doğu Akdeniz Havzası’nda Türkiye kıyılarının bazı kesimleri çok iyi korunmuş durumdadır ve nispeten deniz flora ve faunası bakımından da zenginlik göstermektedir. Yanı sıra su altı arkeolojik değerleri ile su altı dalış turizminde yer edinebilir. Ancak su altı arkeolojik değerlerimizin korunması ve yağmalanmaması için bu değerlerin bulunduğu kıyı kesimleri dalışa yasak alanlar olarak koruma altına alınmaktadır. Ayrıca Türkiye’de su altı dalış turizmi, turizmin çeşitlendirilmesi sürecinde üzerinde durulması gereken seçeneklerden biridir (Yaşar, 2011: 34).

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

SU ALTI DALIŞ TURİZMİNİN EKONOMİK VE ÇEVRESEL ETKİLERİ

Turizm sektörü, dünyanın en önemli ve gelir getirici sektörlerinden biri olması dolayısıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke politikalarında önemli yer tutmaktadır (Gülbahar, 2009: 152). 2023 Turizm Stratejisi incelendiğinde turizm gelirlerini arttırılmak amacıyla, turizm çeşitlerinin arttırılarak sezonun on iki aya yayılması planlanmaktadır. Turizmi çeşitlendirmek bölgesel kalkınma içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Dünya’daki uygulamalara bakıldığında ekoturizm kapsamında yer alan su altı dalış turizminden oldukça gelir elde edildiği görülmektedir.

Nitekim Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) tarafından hazırlanan Ekoturizm Sektör Raporu (2012)’na göre, Florida Keys Bölgesi’nde yapılan dalışlar, yıllık 75 milyon ABD doları gelir sağlamaktadır. Karayip Adaları’nda büyük ölçüde ekoturizmden oluşan turizm endüstrisi 2008 yılında 27,1 milyar ABD Doları hacme ulaşmıştır. Karayip Adaları’nda sadece resif ziyaretlerinden km2 başına tahmini olarak 100.000-600.000 ABD Doları gelir sağlanmaktadır. Kosta Rika’yı ziyaret eden ekoturistlerin %46’sı Amerika ve Kanada, %16’sı AB ülkelerinden olup ortalama bir turist en az bin ABD Doları

harcamaktadır. Ekvator'daki Galapagos Adaları'na ziyaret, 80'li yıllardan itibaren hızla artmış ve bugün yıllık altmış bin ziyaretçi sayısına ulaşılmıştır. Bu gezilerin Ekvator ekonomisine katkısı yıllık 100 milyon ABD Doları üzeri olmuştur. Hollanda Antilleri'nde scuba diving yapan turistlerden 25 ABD Doları ücret alınmaktadır. Ada sadece scuba diving'den yıllık 30 milyon ABD Doları gelir sağlamaktadır. Avustralya'da bulunan, 345.950 km² alanı kaplayan Dünya Mirasları Listesi'ndeki Great Barrier Reef Marine Park'ı 1,6 milyon turist ziyaret etmekte ve sadece bu turistlerden 1 Milyar Avustralya Doları (988 Milyon ABD Doları) gelir elde edilmektedir. Söz konusu gelirler doğrudan su altı dalış turizminden elde edilmese de, su altı dalış aktivitelerinin bu gelirden büyük bir rolü olduğu kesindir. Dolayısıyla dünya turizm pazarında oluşan bu ilgiden Türkiye'nin payına düşenin alınabilmesi için daha fazla yatırımların ve projelerin yapılması gereklidir.

**Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş**

• 70

Türkiye'nin sahip olduğu yaklaşık sekiz bin beş yüz km'lik kıyı şeridinde yaklaşık olarak 3 000 bitki ve hayvan türü bulunmaktadır (Top vd., 2013: 5). Bu değerlerin korunması çevre konusunda bilinçlenmeyle mümkün olacaktır. Dalış turizmine elverişli bölgelerde su altı değerleri büyük öneme sahiptir. Bu bölgelerin korunması, geliştirilmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekir. Bunun için sürdürülebilir turizm projelerine yerel halkın planlama aşamasından itibaren katılımı da çok önemlidir. Bu güvenin ve işbirliğinin oluşabilmesi sabır ve zaman gerektirir. Bir sürdürülebilir turizm projesinin başarısı yöre halkının memnuniyetiyle doğru orantılıdır (Akşit, 2007: 455).

Bilinçsizce yapılan dalış aktiviteleri sonucunda hem doğal hayat tahrip edilmekte hem de su altı değerlerine zarar verilmektedir. Dalış teknelerinin attığı demirler, tabanın kazılması sonucunda zeminde oluşan bitkilere zarar vermektedir. Su altında bulunan endemik balık türlerinin sportif balıkçılık adı altında avlanması, su altı ekosistemine verilen zararın bir başka boyutudur (Sualtı Araştırma Derneği, 2016). SAD (2009) tarafından Bodrum-Kaş bölgesinde yapılan araştırma sonuçları, büyük bir ekosistem tahribatının olduğunu gözler önüne sermektedir. Sağlıklı bir ekosistemde yaklaşık oniki ile yirmi metrelere kadar üzeri algler (yosunlar) ile kaplı olması gereken kayaların, adeta nükleer bir patlama olmuş gibi çıplak ve çorak durumda olması endişe vericidir (Sualtı Araştırma Derneği, 2016).

Turizm çeşitleri arasında önemli yeri olan dalış turizminin geliştirilmesi için çevrenin ve su altının korunması gerekmektedir. Dolayısıyla bu konu üzerinde yerel halkı bilgilendirilmesi için projelerin yapılması ve eğitimlerin verilmesi ihtiyaç halini almaktadır. Turizmin sürdürülebilirliği açısından su altı dalış faaliyetleri ve ekosistemin korunması konusunda yerel halkın ve

turistlerin bilinçlendirilmesi, kuralların belirlenip yasaların sıkı bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

TÜRKİYE'DE ÖNEMLİ SU ALTI DALIŞ DESTİNASYONLARI

Ülkemizin ılıman iklimi sayesinde dört mevsim dalış yapılabilmesi büyük bir olanaktır. Zengin sualtı coğrafyası ve batıklar dalış sporu yapan insanların ilgisini çekmektedir. Dünyada en önemli elli dalış merkezinden biri Antalya-Kaş ilçesidir. Sualtı dünyası çok çeşitli olan Kaş, batıklar, mağaralar, kanyonlar, resifler, tüneller, uçaklar ve sualtı canlılarının çeşitliliğinden dolayı önemli bir dalış merkezi haline gelmiştir (Erkurt ve Paker, 2014: 51). Türkiye'de bulunan önemli su altı dalış merkezleri hakkında kısaca bilgiler aşağıda verilmektedir.

- **Kaş Flying Fish (Antalya):** Yunanistan'a ait olan Meis Adası ile Kaş arasındaki son dalış noktasıdır. Yörenin diğer adı da Flying Fish'dir. Dalış bölgesine giderken tekneden etrafa bakıldığında su üzerinde sıçrayan uçan balıkları görmek mümkündür. Su altında da dalgıçlara eşlik etmekte olan bu canlılar, yörenin sakinleridir. 5 metrelerde başlayan resifin ilk metrelerinde bile bu canlılarla karşılaşılabilir. Resif 80 metreye kadar derinleşmektedir. Otuz beş metreden sonra renklenen kayaların etrafında, kuma yatmış iri orfozlar ve akyalar görmek mümkündür (Şenok, 2011).
- **Kaş Uçak Batığı (Antalya):** İkinci Dünya Savaşı sırasında henüz belirlenemeyen bir nedenden dolayı Meis Adası yakınlarında batan üç pervaneli İtalyan savaş uçağı elli yedi metrede görülmeye başlamakta ve kuyrukla diğer metal parçaları meyil nedeniyle yetmiş metre derinliğe kadar uzanmaktadır. Enkazın etrafında patlamış ve hala aktif olduğu tahmin edilen cephaneler bulunmaktadır. Tekirova'nın açıklarında bulunan küçük adalardan oluşmuş bir dalış bölgesidir. Etrafında birçok dalış bölgesinin bulunması, çok çeşitli derinliklere sahip olması dip yapısının Antalya'ya oranla zengin olması, görüş netliği ve birçok dalış merkezine yakınlığı nedeniyle en popüler dalış bölgelerinin içinde yer alır. Kemer yat limanından aşağı yukarı kırk beş dakika mesafededir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).
- **Uluburun Antik Batığı:** Kaş ilçesinin 8.5 km güney doğusunda uzanmakta olan Uluburun'un doğu kıyısından 60 metre açıkta yatan batık M.Ö 14. yüzyıla ait bir yük gemisi kalıntılarıdır. 1984 yılında başlanılan dalışlar sonucu geminin yatmış bir metre derinliğe kadar yuvalanmış, eşsiz yükü gün yüzüne çıkartılmıştır. Çıkarılan eserler

Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017

günümüzde Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş

• 72

- **B-24 Amerikan Savaş Uçağı Batığı:** Antalya'nın Manavgat ilçesi yakınlarında, iki yüz metre açıkta yatan batık, 1944 yılında Romanya üzerindeki bombalama görevini yerine getirdikten sonra Kıbrıs'taki üssüne dönmek üzere hareket eden "Hadley's Harem" isimli B-24 tipi Amerikan savaş uçağına aittir. 1995 yılında yapılan çıkartma çalışmalarında uçağın kokpiti su yüzüne çıkarılmış, bir süre Cengel jandarma karakolunda kaldıktan sonra İstanbul'daki özel müzelerden birine götürülmüştür. Uçağın kalan kısmının çıkarma çalışmaları sürmektedir. Uçağa dalış özel izin gerektirmektedir (Demirtaş, 2012: 1083).
- **Kemer:** Türkiye'nin en çok dalış okullarının bulunduğu bu dünyaca ünlü turistik belde, bünyesinde çeşitli dalış alternatifleri bulundurmaktadır. Hemen Antalya liman girişinde bulunan Fransız askeri nakliye gemisi yirmi - otuz iki metre derinliklerde yatmaktadır, genelde bulanık olan su batık meraklıları için oldukça ilginçtir. Kemer Marina'sı açıklarında otuz üç metre kumluk dipte yatan Paris Batığı, her dalıcının ziyaret etmesi gereken bir batıktır. Tekirova açıklarındaki Üç Adalar çeşitli dalış türlerini gerçekleştirilebildiği bir bölgedir. Bölgenin zengin bir dalış noktası olan kanyonda iri vatozlar ve her çeşit balık görülebilir. Üç adalar, mağara dalışı için de idealdir. Ağustos ve eylül aylarında, orkinos sürüleriyle karşılaşıldığı gibi fok balığına da rastlanabilir. Yine bu sular makro ve gece fotoğrafçılığı için uygundur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).
- **Kalkan (Antalya):** Kalkan açıklarında uzun yıllar evvel batmış olan Sakarya batığı ile İngiliz kargo gemisi batığı bölgenin en popüler dalış noktalarıdır. Kanyon biçiminde bir yarıktan aşağı inildiğinde içerisinde her tür balığın yaşadığı bu batıklara ulaşılabilir. Batıklar on beş ile altmış beş metre arası derinlikte ve bölgenin en önemli özelliği sualtı bitkileri yönünden de zengin olmasıdır. Her seviyeden dalgıcın, istedikleri noktadan dalabileceği ender yerlerden biri olarak tanınır (Top vd., 2013: 9).
- **Bodrum:** Dünyanın sayılı sualtı müzelerinden birini barındıran Bodrum bütün güzellikleri yanında sualtı turizminde Türkiye'nin dışarıya açılan penceresidir. Bodrumun doğusundaki Orak adası derinliği, mağaraları, rengarenk süngerleri ve yüz metreyi geçen doğu

duvarıyla bir dalış cennetidir. Sığ yerlerdeki taş formasyonu da ayrı bir güzelliştir. Oraklar tüm bir dalış gününü alacak zenginliğe sahiptir. Antik kalıntıya da rastlanabilen Kargı ve Köçek adalarının yirmi ile otuz metre derinlikleri, makro fotoğrafçılık için uygun irili ufaklı pek çok canlı barındırmaktadır. Köçek adası yolunda bulunan on dokuz metredeki resif' dalınması gereken bir noktadır. Bu resifte avlanma yapılmadığı zamanlar her türlü canlıyı görebilirsiniz. Çatal adası ve karşı sığıklar, Gemitaşı bahçesinin kıyıları dalış için ilginç noktalardır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

- **Saros-Bebek ve Minnoş Kayalıkları (Çanakkale):** İstanbul'a yakınlığı sebebiyle, iş hayatını aksatmadan hafta sonu dalış yapılabilecek en ideal yerlerden biri olarak bilinir. Yörede bulunan barınak, otel ve kamp sahaları dalışa gidenlere konaklama imkanı sağlamaktadır. Türkiye'nin belki de en renkli duvarları buradadır. Otuz – kırk metrelerde her oyukta böceklerle karşılaşmak mümkündür. Kırmızı denizyıldızları, deniz salyangozları, müren, iskorpit balıkları açısından oldukça zengindir. En önemli özelliği derinlerde her kaya kovuğunda böcek veya istakoz yavrusu görmenin mümkün olmasıdır (Top vd., 2013: 9).

Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye'nin doğal ve kültürel kaynaklar bakımından zenginliği ve buna bağlı olarak da su altı dalış turizminden elde edilecek ekonomik ve çevresel kazançlar dikkate alındığında su altı dalış turizmi, turizm açısından önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, uluslararası açıdan önemli bir su altı dalış destinasyonu olarak kabul edilen Antalya ili Kaş İlçesi örneğinde, su altı dalış turizminin Kaş bölgesine kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerini belirleyebilmek ve su altı dalış turizminin sürdürülebilirliğine yönelik öneriler getirebilmektir. Kaş'ın su altı dalış turizm destinasyonu olarak değerlendirilmesine yönelik sınırlı çalışmanın bulunması ve araştırma sırasında elde edilen bulgular ile su altı dalış turizminin bölgeye sağlayacağı katkılarının belirlenmesi açısından önem bu araştırma arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Antalya ili Kaş ilçesinde bulunan dalış turizmi paydaşları (bölgede bulunan dalış okulları ve dalış eğitmenlerinin) oluşturmaktadır. Araştırma, Kaş ilçesinde faaliyet gösteren on beş dalış okulunda görev alan yirmi beş kişi ile gerçekleştirilmiş olup, Kaş'taki su altı dalış turizmi ile ilgili mevcut durum, dalış turizmi, dalış turizmine yönelik

faaliyetler ve Kaş ilçesinde su altı dalış turizmini geliştirmek için yürütülen çalışmalar olmak üzere dört alt başlıkta yirmi bir adet soruyu kapsayan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak yüz yüzde görüşme yöntemi ile bulgular elde edilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda yorumlanarak, konuyla ilgili öneriler getirilmiştir.

BULGULAR

Dalış Turizmi ile İlgili Mevcut Durum

Kaş ilçesinde su altı dalış turizminin mevcut durumuna yönelik katılımcılara yöneltilen sorular doğrultusunda elde edilen bulgular incelendiğinde, Kaş ilçesinde faaliyet gösteren dalış okullarının bir kısmı sadece yaz sezonunda, diğer kısmı ise yıl boyunca faaliyetlerine devam etmektedir. Su altı dalış turizminin yaz sezonu on beş/yirmi Nisan da başladığı ve en yoğun aylar olarak Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları olduğu belirtilmektedir. Yıl boyunca su altı dalış hizmeti veren işletmeler ise kış aylarında genelde hafta sonları yoğunluk olduğunu belirtmekte ve bunun nedeni olarak genellikle üniversite, dernek ve kulüp gruplarından oluşmasının etkili olduğunu vurgulamaktadırlar.

Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş

- 74

Yapılan mülakatlar sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda, yaz sezonunda ilçede bulunan dalış okullarında ve eğitmen olarak görev yapan yaklaşık iki yüz personelin bulunduğu, sezon dışında bu sayının elli personele kadar düştüğü vurgulanmaktadır. Yaz dönemi olan altı aylık süre içerisinde sabah ve öğleden sonra olmak üzere günde iki kez dalışlar gerçekleştirilmektedir. Dalış yapanların sayısı belli dönemlerde değişkenlik gösterdiği, ortalama olarak ise Kaş ilçesinde bir yıl boyunca elli bin ile yetmiş bin kişi dalış yaptığı belirtilmiştir. Katılımcılar bu sayının sabit olmayıp hava koşullarına, turizm hareketlerine, ekonomik krizlere vb. etkenlere bağlı olarak değişebileceğini de belirtmektedirler.

Yapılan görüşmeler sonucunda, Kaş'a su altı dalış turizmi için genellikle İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika ülkelerinin tercih ettiği, yaş grubu açısından değerlendirildiğinde ise on ile yetmiş üç yaş aralığında yer alan turistlerin katıldığı belirlenmiştir. Bu turizm türünü en fazla yirmi beş - kırk yaş aralığında yer alan bireylerin tercih ettiği ayrıca vurgulanmaktadır. Daha genç yaş gruplarının ise daha çok şnorkel ile dalış yapmayı tercih ettiği ve bu dalış şeklinin gün geçtikçe daha fazla ilgi gördüğü de belirtilmektedir. Ayrıca, su altı dalışına yabancılar kadar yerli halkın da ilgi gösterdiği, özellikle on beş-yirmi yaşından beri bu sporlarla ilgilenen yerel halkın çok fazla olduğu, meslek açısından değerlendirildiğinde ise bölgede görev yapmakta olan memurlar daha fazla ilgi göstermekte olduğu ifade edilmektedir.

‘Gelen dalıcıların ilk dalışlarını yoksa profesyonel olarak dalış yapanlar var mı?’ sorusuna ilişkin soruya görüşme sonucu şu yanıtlar verilmiştir;

Genellikle bu turizm çeşidine katılan kişilerin en az bir kez dalış yapmış olduğu ve tecrübelerinin bulunduğu belirtilmekte olup, su altı dalış turizmini denemek ve su altı güzelliklerini görmek için daha önce dalış yapmamış kişilerinde oldukça fazla olduğu ifade edilmektedir. Tecrübeli dalıcılar için daha derin yerler tercih edilirken, tecrübesiz olan dalıcılar için başta korku ve alışma nedeniyle daha sığ yerler tercih edildiği belirtilmiştir. Sığ yerlerin tercih edilmesinin nedeni ise su altına zarar vermelerini engellemek olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, tecrübeli dalıcılar için bireysel, tecrübesiz dalıcılar için ise grup halinde dalış yapıldığı çalışma sırasında tespit edilmiştir.

‘Bölgede yaklaşık kaç dalış noktası vardır?’ sorusuna ilişkin elde edilen bulgularda, Kalkan bölgesini de ele aldığımızda bölgede yaklaşık kırk tane dalış noktasının bulunduğu belirtilmiş olup, en çok tercih edilen dalış noktasının ise “Flyingfish (uçan balık)” olduğunu belirlenmiştir. Bu noktada II. Dünya savaşı sırasında batmış olan uçak batığının bulunması ve en önemli özelliğinin ise etrafının çok derin olması, ayrıca ortasında yaklaşık altı metrelik bir mercan kayalığının bulunmasından kaynaklandığı katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Bu nedenle bu noktada balık popülasyonunun fazla görüldüğü belirtilmektedir. Diğer popüler noktalardan birisi de ‘Kanyon Dalış Noktası’ olduğu, daha çok tecrübeli dalıcıların dalış yaptığı ve daha çok tercih edilmesinin ise topografik yapısından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Hem doğal bir batık hem de görüntüsü tercih edilmesinde etkili olduğu katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşme sonucunda belirlenmiştir. Kanyon dalış noktasının sonra ise en çok talep gören diğer bir nokta ise ‘Dimitri Batığı’ olup, en önemli özelliği 3 metreden birden on dokuz metre derinliğe ulaşması olduğu vurgulanmıştır. Tercih edilen diğer noktalar arasında Oasis Bankosu, Deve Taşı, Likya Batığı olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir.

‘Tüplü dalışlara oranla şnorkel dalışlara katılım almakta mıdır?’ sorusuna ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir; dalış türleri arasında tüplü dalışlar en çok yapılan dalış türüdür. Şnorkel dalışları tüplü dalışlara oranla çok fazla katılımın olmadığı bir aktivitedir. Görüşme sonucunda taraflar, daha önce şnorkel dalış yapanların daha sonra tüplü dalışa geçtikleri ve şnorkel dalışı ise bir daha gerçekleştirmediklerini belirtmiştir. Ancak buna rağmen şnorkel dalışların da potansiyel sağladığı elde edilen bilgiler arasındadır.

Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017

'Tam donanımlı bir dalış ekipmanı ile yapılan bir dalışın ortalama fiyatı ne kadardır?' sorusuna ilişkin olarak ise Kaş ilçesinde tam donanımlı bir ekipman ile yapılan dalışın müşterilere maliyetinin yaklaşık olarak elli Türk lirasını bulduğu katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Ancak dalış tarafları bu rakamın her dalış okulu, özel eğitmen ve acenteler tarafından değişiklik gösterdiği de belirtmektedirler.

Yaklaşık olarak on beş dalış okulu olduğu düşünüldüğünde dalış turizminden elde edilen gelirlerin Kaş ekonomisi üzerinde önemli bir katkısı olduğu söylenebilir. Özellikle yabancı turistlerden elde edilen döviz girdisi ve dalış turizminin Kaş ekonomisi içinde yer alan diğer sektörlerle olan etkisi belirtilmiştir. Özellikle yiyecek-içecek ve eğlence sektörü bu sektörlerin başında gelmektedir. Örneğin; tatilini sadece dalış yapmak için planlayan bir kişi destinasyonda hem konaklama hem yiyecek içecek hem de eğlence sektörüne döviz girdisi sağlamaktadır.

Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş

• 76

'Dalış için gelenlerin ortalama kalış süreleri ne kadardır ve hangi tür konaklama tesisini tercih ederler?' sorusuna ilişkin olarak ise, dalış tarafları, dalış için gelenlerin kalış süreleri sezonun durumuna göre farklılık gösterdiğini, grup olarak gelenlerin hafta sonlarını daha çok tercih etmekte olduğunu ve kalışlarının ise 4 ile 7 gün arasında, kış dönemlerinde ise 2 ile 4 gün arasında değiştiğini belirtmektedirler. Ayrıca bireysel dalıcıların yaz dönemlerinde kış döneminden daha uzun süre kaldıkları da elde edilen bilgiler arasındadır.

Dalış için gelenler konaklama ihtiyaçlarını karşılarken ekonomik durumları en belirleyici etken olduğu, yurt dışından gelen yabancıların çoğunlukla biraz daha lüks yerleri tercih ettiği, ancak grupların ise maddi açıdan uygun olan tesisleri tercih ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda Kaş'ın tercih edilebilir önemli bir dalış destinasyonu haline gelmesinde, bölgede yer alan maddi açıdan uygun yerlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Tüm bu bulguların yanında görüşme yapılan katılımcılar önemli bir husus olarak dalışları gerçekleştirirken uydukları yasal zorunlulukları belirtmektedir. Bu kurallar hem dalıcının güvenliği için hem de su altının korunması için konulmuş olup, su altı dalışı için belirlenen yasal uygulamalar ve bölgede yürütülen çalışmalar bir sonraki bölümlerde aktarılmaktadır.

Dalış Turizmi İçin Yapılan Faaliyetler

Hem ülkemizde hem de dünya standartlarında sportif dalışın limiti 30 metre olarak belirlenmiştir. Bu limit dalış okulları tarafından uyulması zorunlu bir

**Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler:
Kaş Örneği**

kuraldır. Buradaki amaç ise hem dalış yapanların güvenliğinin sağlanması hem de fiziksel açıdan güvenlidir. Eğitim amaçlı dalışlarda ise bu derinlik kırk iki metreye kadar yasal olarak çıkabilmektedir. Ancak, bu sınırdan sonraki derinliklere ise özel eğitim ve teknik dalışlar ile inilebilmektedir. Bu sınırlar dalış okullarının kendilerinin belirledikleri sınırlar olmayıp, 03.03.1990 tarih ve 20450 sayılı resmi gazetede yayımlanan “Türk Karasularında Sportif Amaçlarla Yapılacak Aletli Dalışlara İlişkin Yönetmelik” ile belirlenmiştir (Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2013).

Dalış okullarının tamamında dalışlardan önce dalıcılara ait bir takım bilgiler toplamaktadırlar. Bunun nedenini ise, dalışlardan önce veya sonrasında oluşabilecek herhangi bir problem ve sağlık sorunları karşısında daha önceden önlem olarak hem onların güvenliğini sağlamak hem de kendilerini korumak amaçlıdır. Bu amaç doğrultusunda, genel olarak sağlık muafiyet formu kullanılmaktadır. Bu formda dalıcılara bir takım sorular sorulmakta ve soruların sonucunda dalışa engel ve risk oluşturacak herhangi bir hastalık veya rahatsızlık tespit edildiğinde dalışa izin verilmemektedir.

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

Kaş bölgesinde bulunan tüm dalış okulları Kaş Su Altı Derneği (KASAD) üye olarak faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan su altı çalışmaları, projeler ve yasal düzenlemeler vb. her türlü işlemler KASAD aracılığı ile yürütülmektedir.

Dalış okullarının dalgıçları ve gönüllü kişilerin de katıldığı bir takım doğal çevreyi ve su altını korumaya yönelik faaliyetler KASAD tarafından yürütülmektedir. Dalgıçlar ve gönüllü kişiler eşliğinde kaymakamlık ve belediyenin de desteğiyle belirli dönemlerde su altı temizliği yapılmakta olup, daha önceki dönemlerde Kaş limanı çevresinde geniş kapsamlı olarak bir temizlik dalışı gerçekleştirilmiştir. Bu kampanya “Akdeniz’de Başka Kaş Yoktur” adıyla bilinmekte olup, kaymakamlık desteğiyle sahil güvenlik gözetimi altında yapılmıştır (WWF- Turkey, 2012).

Dalış kulüpleri genellikle tüplü ve şnorkel dalışları ile ilgili uygulamalar yaptıkları için sportif balıkçılık (zıpkın avcılığı) ile ilgili çalışma ya da uygulamalar gerçekleştirmediklerini belirtmişlerdir. Dalış eğitmenleri normal koşullarda sportif balıkçılığın yasak olmadığını ve Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu’nun bir kolu olduğunu ve yasal düzenlemeler içerisinde yapılmakta olduğunu, bazı balık türlerinin avlanmasının ise tamamen yasak olduğunu belirtmektedirler.

Yaz sezonunun sona ermesi ile birlikte dalış kulüpleri dalış sayılarını arttırabilmek için farklı kampanyalar, farklı gruplarla anlaşmalar yaparak satışlarını arttırmak durumunda kaldıklarını ve kış döneminde yoğun olarak üniversitelerin dalış kulüpleri ile çalıştıklarını belirtmektedirler. Bununla birlikte Ankara-İstanbul başta olmak üzere birçok kulüp Kaş'a dalış için kış aylarında geldiği, dalış okulları yaklaşık 40 üniversite ile kış dönemlerinde çalışmakta olduklarını ifade etmektedir.

Yapılan mülakat sonucunda dalış okulları için yerel halkın oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple dalış okulları yerel halk için mutlaka belli indirim uyguladıklarını ve belli aralıklarla özendirici uygulamalar yapmak durumunda olduklarını ifade etmektedir. Özendirici uygulama olarak, öğrenci ve öğretmenler için fiyat konusunda belli oranlarda indirimler yaptıklarını belirtmektedirler.

Dalış için gelen kişilere sağlık muafiyet formunda belirttikleri bilgilerin yanında iletişim adresleri de dalış kulüpleri tarafından istenmektedir. Bunun nedeni ilerleyen dönemlerde oluşturulacak ya da yapılacak aktiviteler ve promosyonlar gibi konularda bilgilendirmek, kısaca süreklilik sağlayarak müşteri memnuniyeti oluşturmayı amaçladıklarını ifade etmektedirler. Dalışlardan sonra yazılı ve sözlü olarak istek ya da şikâyetlerin alındığı, bunların değerlendirilerek gereken uygulamaların gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Sektördeki dalış eğitmenleri yeterli eğitime ve tecrübeye sahip olmasının gerekliliğini vurgulayan dalış eğitmenleri, eğitim konusunda öncelikle teorik eğitimin önemli olduğunu ancak asıl önemli olanın temelde aldığı eğitim olduğunu belirtmektedirler.

Dalış Turizmi Yönelik Sorunlar

Turizmin sürdürülebilirliği su altı dalış turizminin sürdürülebilirliği üzerinde etkilidir. Sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın tanımı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre kalkınma; 'gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Jeffery, 2006; akt. Çelik, 2006: 20).

Su altı dalış turizminin önemli bir gelişim ivmesi gösterdiği dikkate alındığında, sürdürülebilirliğin sağlanmasında bilinçli olarak yapılan dalışların etkisi büyük ve etkili olduğu, ayrıca eğitmenlerin bu konuya önem ve emek vermektedirler. Aynı zamanda yapılan bilinçsiz dalışların verdiği zararları

**Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler:
Kaş Örneği**

önlemek ve su altında bulunan doğal güzelliği korumak amacıyla birçok yasal düzenleme yürürlüktedir. Bu yasal düzenlemeler Kaş bölgesinde bulunan dalış tarafları tarafından önemsendiği ve tüm dalış noktalarında uygulandığı vurgulanmaktadır.

Türkiye’de turizmin deniz, kum, güneş olarak algılanması 6 aylık bir süreç içerisinde sınırlı kalmasına ve turizmin gelişmesini olumsuz yönde etkilemekteydi. Ancak, son yıllarda alternatif turizm türleri ile on iki aylık bir sürece yayılması toplumsal, ekonomik, çevresel ve kültürel açıdan gelişme sağlamakla birlikte elde edilen gelir üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır.

Katılımcılar ulaşım koşullarından dolayı bölgenin turizm potansiyelinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtmektedirler. Özellikle havaalanlarının bölgeye uzak olması, yolculuğu sevmeyen turistler için diğer destinasyonlara yönelmelerini gündeme getirdiği, yol düzenlemelerinin uzun zamandır yapılmaması ve yol levhalarının az olması ulaşım açısından sıkıntı yarattığı belirtilmektedir. Bununla birlikte yayaların kullandığı yerlerin otopark olarak kullanılması ve sokak aralarının da dar olması zorluklar arasında ifade edilmektedir.

Ayrıca, katılımcılar tarafından Kaş ilçesinin pahalı olması bir sorun olarak dile getirilmektedir. Konaklama işletmelerinin henüz yeterince gelişmemiş ve az olmasından dolayı ekonomik açıdan turistleri düşündürdüğü vurgulanmaktadır. Aynı zamanda restoranların ve eğlence mekanlarının da pahalı olması diğer bir etken olarak belirtilmektedir. Ayrıca, restoranlarda Akdeniz mutfağının yanı sıra birçok mutfağın da sunulması pahalı olmasına ve eğlence mekanlarının az sayıda olması da sorun teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, uygulanan vergilerin yüksek olmasının doğal olarak fiyatlara yansıdığı ve turistleri ekonomik olarak zorladığı ifade edilmektedir.

Dalış teknelerinin eski ve donanımlarının yetersiz olması su altı dalış turizmi için ayrı bir sorun oluşturduğu, konuyla ilgili Turizm Bakanlığının teşvikler sağlayarak bu sorunlara çözüm yaratacak planlamalar yapmasının gerekli olduğunu belirtmektedirler. Dalış teknelerinde bulunan görevliler de bundan rahatsızlık duyduklarını belirterek, şamandıra kurulması konusunda ısrarcı davrandıklarını ifade etmektedirler. Dalıcıların eğitim almalarına karşın bilinçsizce dalış yapmalarının da ayrı bir sorun olduğu, bunun için ise yeterince eğitim verilmesi ve yasal zorunlulukların açık bir şekilde belirtilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

Kaş bölgesindeki en büyük sorunlardan bir diğeri ise atık olduğu, tekneler bu konuda çok titiz davrandığı ancak bölgeye gelen turistler açısından oldukça zorlukla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Katılımcılar, katı atıkların hem su yüzeyine hem de suyun altına inmesi su altı canlılarına büyük ölçüde zarar verdiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, KASAD birçok uygulama ile bu sorunu çözme konusunda kararlı davranışlar geliştirdiği belirtilmektedir. Yılın belli zamanlarında su altı temizleme projelerinde öncülük yapan KASAD aynı zamanda teknelerin katı atık boşaltmasına da izin vermediği, zaten bu konuda titiz davranan dalış tekneleri limanda kendilerine ait olan özel rögarlara belli aralıklarla boşaltım yaptıklarını belirtmektedir.

**Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş**

• 80

Reklam ve tanıtımlarının yeterli düzeyde yapılmaması önemli bir sorun olarak ifade edilmekte ve bu sorun Kaş bölgesinin hem gelişmesini hem de ekonomik açıdan yetersiz kalmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum hakkında katılımcılar ilgili kurumların daha fazla ve etkin tanıtım yapması gerektiği düşünmektedir. Bölgede bulunan reklam ve tanıtım firmalarının yeterli çalışmaları yaptıklarını ancak tanıtım ve reklamların geniş kitlelere ulaşabilmesi için daha büyük kurumlar tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ziyaretçilerin yaşadıkları deneyimleri yakınlarına anlatması en iyi tanıtım aracı olarak görülmekte ve bunun için turistlere konuksever davranıldığı ve memnun kalmalarını sağlamaya çalışılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedirler. Ancak çalışma kapsamında görüşülen dalış tarafları (seyahat acentaları, dalış okulları ve eğitmenler) yine de tanıtım çalışmalarının yetersiz olduğunu belirtmektedir.

Kaş'ta kış aylarında dalışa gelen turistlerin dalış zamanları dışında vakit geçirebilecekleri aktivitelerin ve rekreasyon alanlarının olmaması başka bir sorun olarak belirtilmektedir. İlgili kurumların Kaş'ta bulunan boş arazileri kullanılabilir duruma getirmeleri ve yeterli aktiviteleri sağlamasının gerekliliği katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Turistin boş zamanlarını değerlendirememesi bölge için olumsuz imaj yarattığı ve bu duruma çözüm getirilmesi bölge turizmi açısından önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Kaş'ın ekonomisinin büyük bir bölümünü turizmin oluşturduğu düşünüldüğünde, doğrudan ve dolaylı olarak istihdam üzerinde de büyük bir etki yaratmakta olup, yöre halkının da sürdürülebilirlik çerçevesi içerisinde bölgenin kalkınmasına katkı sağlamalarına neden olmaktadır. Bölge içerisinde yapılan çalışmalar ve uygulamalar hem diğer bölgeler için örnek teşkil edeceği hem de bölgede turizmin sürdürülebilir anlayış ile gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bunun için ilgili kurumların su altı dalış çalışmalarına yönelmelerini sağlamak ayrı bir önem taşımaktadır.

Kaş İlçesinde Su Altı Dalış Turizmini Geliştirmek İçin Yürütülen Çalışmalar

Denizlerde oluşturulan deniz koruma alanları, turizm ve balıkçılık faaliyetlerinin doğrudan bağlı olduğu hassas deniz eko sistemlerinin korunması için en önemli araçtır. WWF-Türkiye, Güney MedPAN Projesi kapsamında WWF Akdeniz Ofisi (MedPO) ve Garanti Bankası işbirliğiyle Kaş-Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin Deniz Koruma Alanı ilan edilmesine yönelik çalışmalarını 2008-2012 arasında gerçekleştirmiştir. Kaş-Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi Deniz Yönetim Planı ve Uygulaması Projesi kapsamında yerel ve merkezi yönetimler, balıkçılar, dalış kulüpleri ve tur tekne sahipleri bir araya gelerek Kaş-Kekova Deniz Yönetim Planı hazırlanmış ve Kaş-Kekova Özel Çevre Koruma Bölgesi'nde yürütülen dalış, balıkçılık ve tur tekne faaliyetlerinin alanın biyolojik çeşitliliğini koruyacak şekilde düzenlenmesi için alanın zonlama haritası çıkartılmıştır. WWF-Türkiye, Deniz Yönetim Planı'nın etkin ve etkili bir şekilde uygulanması için alanda çalışmaya devam etmektedir (WWF Turkey, 2010). Bu bilgiler doğrultusunda yapılan mülakatta 'Kaşta uygulanan projeler ve uygulanan diğer uygulamalar hakkında bilgi veriniz?' sorusuna yönelik bulgularda ise yapılan diğer çalışmalar katılımcılar tarafından şu şekilde belirtilmiştir;

- Tanıtım çalışmaları için broşürler oluşturma,
- İletişim ve eğitim faaliyetleri ve diğer etkinlikler (Ör. WWF-Türkiye tarafından şamandıraların yerleştirilmesi),
- Kaş Su Altı Derneği (KASAD) ile birlikte yapay resif oluşturulması çalışmaları ("Akdeniz'de başka Kaş yoktur" projesi),
- Eski sahil güvenlik teknesinin dalış turizmi için batırılmış olması,
- Katı atık yönetimi,
- WWF (Dünya Doğal Yaşam Vakfı) ile birlikte denizde bulunan bitkileri korumak ve deniz dibinde oluşan tahribatı önlemek için şamandıra sistemi kurulması,
- Sportif balıkçılığın dalış ve yüzme bölgelerinde tamamen yasaklanması,
- Deniz yönetim planının geliştirilmesi ve hazırlanması,
- Su Altı Kültür Mirası Sanal Müzesi- Kaş Arkeopar Pilot Projesi

Turizm çeşitleri arasında büyük öneme sahip olan sualtı dalış turizmi, sadece bir bölge için değil, birçok bölge için geliştirilmelidir. Bu araştırmaların birçok bölgede uygulanması su altı dalış turizminin gelişmesi için çok büyük bir fırsat niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda çalışmaların, su altı dalış turizminin son yirmi yıldır ciddi potansiyele sahip olan Kaş bölgesinde yürütülmesi hem Kaş bölgesi için hem de Türkiye için büyük bir gelişim ve ekonomik katkı sağlamasında etkili olacaktır.

Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017

Bölgenin ekonomik, çevresel, toplumsal ve kültürel olarak kalkınmasının özünde yatan anlayış sürdürülebilirlik yaklaşımıdır. Kaş bölgesinde sürdürülebilirlik yaklaşımının benimsenmesi bölgeye en başta ekonomik ve sosyal alanda gelişmesine katkıda bulunmakta ve kültürel açıdan zenginleşmesini sağlamaktadır. Bölgede bulunan mevcut değerlerin korunması, geliştirilmesi ile tüketicilerin hizmetine sunmak asıl hedefler arasında yer almaktadır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, özel ilgi turizmi içerisinde yer alan su altı dalış turizminin gelişmesine ve bu konu ile ilgili çok sayıda çalışmanın gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar sadece su altı dalış turizmine değil bölgede bulunan tüm diğer turizm çeşitlerine de yansımaktadır. Bu çalışmaların sürdürülebilirlik anlayışı ile yürütülmesi bölgenin ekonomik açıdan büyük miktarda girdi sağlamasına, toplumsal açıdan birçok yan sektör ve bu turizm çeşidinden çıkar sağlamasına, kültürel açıdan bölgenin kültürünün daha iyi tanıtılmasını sağlayacak olup ve çevresel olarak ise bölgeyi daha ileri bir konuma taşıyacaktır.

**Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş**

• 82

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörü hem turizmle doğrudan bağlantılı olan hem de dolaylı olarak bağlantılı olan birçok sektöre büyük bir gelir kaynağı olmakla birlikte istihdama da büyük katkı sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Dolayısıyla, etkili bir turizm planlaması sektörden daha fazla pay alınabilmesine fırsat sağlayacaktır. Tercih edilen bir turizm çeşidi haline gelen su altı dalış turizmi üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir turizm çeşidi olup, Kaş'ın bu turizm çeşidi açısından farklılaşabileceği sayılı zengin destinasyonlardan biridir.

Kaş ilçesinde nüfusun çok yoğun olmaması, üst yapının fazla dağınık olmaması ve yeni gelişmeye başlamış olması nedeniyle denizi çevresel etkilerden ve atıklardan diğer destinasyonlara göre daha az etkilenmektedir. Ayrıca Kaş kıyılarının özel çevre koruma bölgesi olması da etkili olan diğer önemli faktördür. Su altı canlılığının yanı sıra deniz suyunun temiz ve berrak oluşu, görüş mesafesinin uzunluğu su altı dalış turizmi açısından dünyanın en iyi ilk elli dalış bölgesi arasında gösterilmesine ve su altı dalış turizmi açısından önemli bir destinasyon olmasında etkilidir. Kaş ilçesi özellikle Ankara ve İstanbul başta olmak üzere birçok dalış okulunun eğitim ve rekreasyonel amaçlı olarak en çok tercih ettiği dalış bölgelerinden birisidir. Bölgenin sakin olması, suyun temiz ve berrak olması, sualtı zenginliklerinin fazla ve tanınmış olması Türkiye'nin en önemli on dalış merkezi arasında yer almasında etkili olmaktadır.

**Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler:
Kaş Örneği**

2011 yılı itibarı ile Kaş'ta yaklaşık on beş dalış kulübü bulunmakta ve bunlardan onikisi kendi kurumsal teknelerini işletmektedir. Bu işletmelerden yaklaşık 6 tanesi yıl boyunca faaliyet göstermektedir. Kaş bölümü içerisinde yaklaşık otuz altı dalış noktası bulunmaktadır. Kaş Sualtı Derneği (KASAD)'ne göre, Kaş'ta yılda ortalama elli bin ile yetmiş bin arasında kişi dalış yapmaktadır. Bu sayı ise işletme başına iki bin ile üç bin arasında bildirilen yıllık müşteri sayısına dayanarak hesaplanmıştır. Sezon süresince, dalışların %90'ı önceden planlanarak ve rezervasyon sistemi ile gerçekleştirilirken; sezon-dışında ise dalışların yaklaşık %40-50'si kapı müşterilerin ikna edilmesi yoluyla gerçekleşmektedir (WWF-Turkey, 2010).

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan araştırma sonuçlarına göre, yanıt veren katılımcılar sürdürülebilir bir turizm için ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutları ile dikkat çekmektedir. Dalış turizminin sezonun daha uzun bir süreye yayılmasına etkisi nedeniyle yaklaşık olarak tüm yıla yayılan turizm faaliyetleri söz konusudur. Deniz turizmi için yoğunluk dönemleri Haziran-Kasım ayları olup, bu dönemden sonra devreye su altı dalışlarının girmesiyle ilçeye ekonomik açıdan katkı sağlamaktadır. Dalış turizminden elde edilen gelirlerin belli bir düzende Kaş ekonomisi içinde dağılması, yerel halkın ekonomik açıdan refah düzeyine de katkı sağlamaktadır.

Yaklaşık otuz civarında dalış noktasının bulunması, dalış turizmi açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bu noktalarda bulunan batıklar, balık türleri ve su altı bitkileri hem yasal hem de yerel halkın girişimleri sonucu korunmakta ve geleceğe taşınması için gereken önemin verildiği görülmektedir. Su altı turizmine bu yaklaşım şekli gelecek yıllarda arz ve talep oluşmasında etkili olacağı ve bu turizm türünün sürdürülebilir açısında önem taşımaktadır. Dalış turizmi, turizm ile ilişkili sektörlerle etkileşim içinde olduğundan dalışlardan elde edilen gelirlerin yerel ekonomi içinde önemli bir paya sahip olduğu araştırma sonucu elde edilen önemli sonuçlardan birisidir. Dalış yapanların sadece o bölgede dalışın yanı sıra, otel, pansiyon, restoran, bar vb. yerleri kullanması büyük ölçüde gelir sağlamaktadır.

Araştırma sonucunda Kaş ilçesinde bulunan sualtı değerlerini korumaya önem verildiği ön plana çıkan önemli sonuçlar arasındadır. Bu önemin nedenlerinden biri, söz konusu turizm çeşidinin bölge için sosyo-ekonomik yönden sağladığı getirilerin öneminin ilgili taraflarca yeterince iyi anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle dalışlar büyük bir özenle gerçekleştirilip, su altı dünyası hakkında tarafların daha bilinçli olması için tecrübeli ya da tecrübesiz dalgı ayırt edilmeden gerekli eğitimler verilmektedir. Dalış okullarının üzerinde en çok durdukları konudan biri de

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

su altında bulunan hiçbir nesneye dokunulmaması, ne amaçla olursa olsun su hiçbir şekilde gerek batıklardan gerek başka değerli eşyalardan su yüzüne çıkarılmasına izin vermemeleridir. Bunun sonucunda hem sualtı mirasları ve sualtı canlıları gerektiği gibi korunabilmekte hem de sualtı dalış turizminin sürdürülebilirliği sağlanarak, bölgenin gelecekte önemli bir dalış bölgesi olmasında büyük katkılar sağlanmaktadır.

Ülkemizdeki kaynakların korunup sürdürülebilirliğinin sağlanması, sadece bölgenin kalkınmasını değil tüm ülkenin kalkınmasını ve turizm çeşitliliğinin artmasını sağlamaktadır. Dalış okullarının birçoğu yaz döneminde geri kalanları ise tüm yıl boyunca hizmet vermektedirler. Dalış turizmi de turizm endüstrisinin bir parçası olduğu için doğal olarak bazı faktörlerden etkilenmekte ve bunun sonucunda ise talepte değişimler görülebilmektedir. Bu sebeple dalış yapanların sayısı belli dönemlerde düşmekte ve belli dönemlerde yükselmektedir. Yapılan araştırmalara göre ortalama olarak Kaş ilçesinde bir sezon boyunca ortalama elli bin ile yetmiş bin dalış yapılmaktadır. Bu rakamlar dalış tarafları (acentalar, dalış okulları, eğitmenler) tarafından belirtilen tahmini rakamlardır. Dalış eğitmenleri bu sayının sabit olmayıp, hava koşullarına, turizm hareketlerine, ekonomik krizlere, ülkeler arası ilişkilere vb. etkenlere bağlı olarak değişebileceğini belirtmişlerdir. Ortalama olarak tam donanımlı bir dalış ekipmanı ile yapılan dalışın maliyeti 2014 yılı itibarıyla elli Türk lirasıdır ve toplam dalış yapan kişi sayısı ile bu rakam hesaplandığında Kaş ilçesinin dalış turizminden ciddi gelir elde ettiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak dalış turizmi yerel halkın kalkınmasında rol oynayan önemli gelir kaynaklarından birisidir.

Araştırma sonucunda elde edilen tüm bulgular göz önüne alınarak su altı dalış turizminin gelişimi, sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi ve konuyla ilgili literatüre katkı sağlanması bakımından aşağıda kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve yeni araştırmacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

- Su altı dalış turizmi bölgeye sağladığı ekonomik katkı ve bu turizm çeşidinin tercihinde gözlenen büyük gelişme, ileride en çok tercih edilen turizm çeşitlerinden biri olma olasılığını güçlendirmektedir. Bu bağlamda, kamu kurum ve kuruluşlarının su altı dalış turizmine yönelik uygulamalara önem vermesi, turizm açısından ülke düzeyinde pazarlama avantajı ve rekabet üstünlüğüne katkı sağlayacaktır.
- Araştırma sırasında elde edilen bulgular dikkate alındığında, dalış noktalarında şamandıra uygulamasının gerekliliği tespit edilmiştir. Şamandıra uygulaması tüm dalış noktalarında uygulanması su altı

canlı ve bitkilerinin zarar görmesini önleyerek, su altı zenginliğini olumlu yönde etkileyecektir.

- Su altı dalış turizmine katılan herkesin tecrübeli ya da tecrübesiz olsun, dalış öncesi eğitim verilmesinin önemi sürdürülebilirlik ve su altı yaşamının korunması açısından etkilidir. Dolayısıyla, kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili paydaşlar tarafından dalış öncesi verilen eğitimin içeriği ve kalitesinin incelenmesi, geliştirilmesi ve standartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, tecrübesiz dalıcıların su altında bilinçsizce hareket etmelerini ve su altından bulunan birçok maddeyi de su yüzüne çıkartmalarını önleyebilecek, yeni dalıcıları kontrol edebilecek ve kuralları benimsetebilecek nitelikli eğitmenler gerekmektedir.
- Araştırmada su altı dalış turizmi ile ilgili tespit edilen bir diğer problem ise atıklardır. Bu probleme yönelik olarak sivil toplum kuruluşlarının su altı temizleme faaliyetlerini yaygınlaştırması ve topluma bu konu ile ilgili eğitimlerin verilmesi farkındalık ve bilincin oluşturulmasında etkili olacaktır. Ayrıca, teknelerin atık sularına yönelik mavi kart uygulamasının geliştirilmesi pozitif yönde etkili olacaktır.
- Elde edilen bulgular sonucunda, Kaş bölgesinde su altı dalış turizminin gelişmesinin sürdürülebilirlik anlayışının olumlu katkısı görülmektedir. Bu doğrultuda, Kaş bölgesinde su altı dalış turizmi ile ilgili çalışmaların tüm ülke açısından özendirici ve örnek alınacak nitelikte olması Türkiye'deki diğer bölgelerin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- Su altı dalış turizmi ilgili kurum ve kuruluşların bu konu ile ilgili yapılması gereken çalışmaların, tanıtımların ve reklamların daha fazla üzerinde durması gerekmekte olup, kurumlar tarafından su altı dalış turizmi taraflarına düzenli eğitimler verilmesi gerekmektedir. Eğer bu sorunlar çözülebilir ise Türkiye'de su altı dalış turizmi önemli bir özel ilgi turizmi haline gelebilecek ve bu turizm çeşidinin sürdürülebilirliği konusunda etkili bir katkı sağlayacaktır.
- Araştırma sonucunda, sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilirlik üzerinde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda, su altı dalış turizmi ile ilgili SAD'ın kapsamını genişletmesi ya da su altı dalış turizmi ile ilgili tüm bölge, il ve destinasyonları kapsayan büyük

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**

ölçekli bir sivil toplum kuruluşunun gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Su altı dalış turizmine yönelik uygulamaların standartlaştırılması bu turizm türünün gelişmesinde olumlu katkılar sağlayacaktır. Tüm dalış noktalarının kontrolünü sağlayan bu sivil toplum kuruluşunun geliştireceği uygulama ve kurallar su altı dalış turizminin gelişmesi ve sürdürülebilirliği açısından önleyici ve geliştirici etken olacaktır.

- Bu araştırma Kaş ilçesinde faaliyet gösteren on iki adet dalış okulundaki çalışan, yönetici ve eğitmenlerle sınırlıdır. İleride yapılacak araştırmalarda uygulama alanı farklı su altı dalış turizm destinasyonlarının dahil edilmesi, ayrıca farklı paydaşları kapsayacak araştırmalar yapılması hem bu turizm çeşidine yönelik uygulama, önlem ve önerilerin belirlenmesinde hem de alternatif turizm açısından değerlendirilmesinde ilgili literatüre ve sektöre önemli katkılar sağlayacaktır.

Su Altı Dalış
Turizminin Mevcut
Durumu, Sorunları
ve Geliştirilmesine
Yönelik Öneriler: Kaş

• 86

KAYNAKÇA

- Akşit, S. (2007). Doğal Ortam Duyarlılığı Açısından Sürdürülebilir Turizm. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(23), 441-460.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2012). "Ekoturizm Sektör Raporu", [Çevrim-içi: http://www.baka.org.tr/uploads/1349952547_EKOTURIZM-SEKTOR-RAPORU-
- Çelik, Y. (2006). "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık". Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 9(1), 19-37.
- Demir, M., Demir, Ş (2004). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Futbol Turizmi: Antalya Bölgesinde Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 94-116.
- Demirtaş, D. (2012). Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Su Altı Dalış turizmi ve Rafting Turizmi, 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık 2012 Antalya.
- Erkurt, O., Paker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi, 2. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 49-61.
- Gök, C., Sarı, Y. (2010). Turizm Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Turizm İşletmelerinin Bu STK'na Bakışı Üzerine Bir Araştırma: Fethiye Örneği, 11. Ulusal Turizm Kongresi, Kuşadası.
- Gülbahar, O. (2009). 1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 151-177.
- Hacıoğlu, N.; Avcıkurt, C. (2008). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, Nobel Yayınları: Ankara.
- İMEAK Deniz Ticaret Odası (2012) "2012 Deniz Sektörü Raporu", [Çevrim-içi: http://www.denizticaretodasi.org.tr/S_hared%20Documents/sectorraporu/IMEAK_DENIZCILIK_SEKTOR_RAPORU_TR.pdf], Erişim Tarihi: 12.12.2015.
- Jeffery J. (2006) Governance For A Sustainable Future. Public Health 120, ss.604-608.

**Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler:
Kaş Örneği**

- Kalkınma Bakanlığı (2015). “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989”, [Çevrim-içi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>], Erişim Tarihi: 08.12.2015.
- Kalkınma Bakanlığı (2015). “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)”, [Çevrim-içi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>], Erişim Tarihi: 08.12.2015.
- Kalkınma Bakanlığı (2015). “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995-1999)”, [Çevrim-içi: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>], Erişim Tarihi: 08.12.2015.
- Sezgin, M., Ünüvar, Ş. (2009). Kùltürler Arası İletişimde Turizmin Önemi, Alternatif Turizm ve Pazar Olgusu, Journal of Azerbaijani Studies, 11(2), 392-404.
- Kùltür ve Turizm Bakanlığı (2015). “Tùrkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013”, [Çevrim-içi: <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>], Erişim Tarihi: 10.12.2015.
- Kùltür ve Turizm Bakanlığı (2015). “Su Altı Dalış Turizmi”, [Çevrim-içi: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11517/su-alti-dalis.html>], Erişim Tarihi: 12.12.2015.
- Sahil ve Güvenlik Komutanlığı, (2013) Dalışa Giderken, [Çevrim-içi: www.sgk.tsk.tr], Erişim Tarihi: 04.12.2015.
- Sualtı Araştırma Derneği (2016). “Doğu Akdeniz’de Yok Olan Alglerin ve Ekosistemin –Gökova Körfezi İçerisinde Avcılığa Kapalı Deniz Rezervi Yaratılarak İyileştirilmesi Projesi, [Çevrim-içi: http://www.sad.org.tr/denizrezervleri/proje_hakkinda.html], Erişim Tarihi: 08.02.2016.
- Şenok, F. (2001). Türkiye Dalış Rehberi. İstanbul: Net Turistik
- Top, B., Yolak, U., Thomas, L. (2013). Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi Sportif Dalış Turizmi Fizibilite Çalışması, [Çevrim-içi: http://dcm.dka.gov.tr/App_Upload/17_Foca%20Ozel%0Cevre%20Koruma%20Bolgesi%20Sportif%20Dalis%20Turizmi%20Fizibilite%20Calismasi.pdf], Erişim Tarihi: 10.12.2015.
- World Wildlife Fund (WWF). (2012). Kaş - Kekova Deniz Koruma Alanı Proje Raporu, [Çevrim-içi: http://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/doga_koruma/doal_alanlar/ka_kekova/], Erişim Tarihi: 12.02.2016.
- World Wildlife Fund (WWF). (2010). Kaş - Kekova Deniz Koruma Alanı’nın Yerel Kalkınmanın Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkilerinin Ekonomik Değerlendirmesi, [Çevrim-içi: http://dcm.dka.gov.tr/App_Upload/WWF%20Kas%20Kekova%20OCK_Blue%20Plan%20Raporu%202012.pdf], Erişim Tarihi: 24.01.2016.
- Yaşar, O. (2011) Saroz Körfezi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi, Zeitschrift für die Welt der Tùken, Journal of Word of Turks, 3(1), 33-55.

**Nihan Yarmacı,
Melike Ç. Keleş ve
Bilge Ergil,
1 (1) 2017**